

יעקב וינרוט - ההרצאה האחרונה / נקודת מפגש

הרצאת הדברים שלי היום, לא מתיימרת להיות הרצאה דידקטית, אני לא בא ללמד אתכם משהו, אני לא בא לקבוע איזושהי אמת, אני לא בא להוכיח איזושהי תזה, כי בסך הכל מקבץ אסוציאטיבי של חלק מזרם של אסוציאציות שנושא אותי בימים אלה של חודש אלול, והזרם הזה האסוציאטיבי נושא אותי יותר משאני נושא אותו, כשהוא בוחר את עצמו ומתווה את מסלולו על פי דרכו שלו.

כפי שפתחתי, אני אדגיש ואומר שוב, מה שאני אומר לא מייצג אף אחד, אני לא מתיימר לייצג אף אחד, אני לא איש מופת, אני לא איש שמתיימר שיש מה ללמוד ממנו, אני בסך הכל רוצה לשתף אתכם בתוך זרם של מחשבות שלפי דעתי הוא בסיסי מאוד, חיוני מאוד.

אני אפתח באחד הפילוסופים והסופרים הנערצים עליי, באלבר קאמי (Albert Camus) שפותח את הספר המונומנטלי שלו "המיתוס של סזיפוס" במילים הבאות: "בעיה פילוסופית רצינית באמת יש רק אחת, ההתאבדות, לפסוק אם כדאי לחיות את החיים האלה או לא כדאי, פירושו לענות על שאלת היסוד של הפילוסופיה. שאר השאלות באות אחר כך. כל אלה משחקים, תחילה יש לענות".

בכך, חותר אלבר קאמי מתחת לכל השאלות הפילוסופיות שאנחנו רגילים להעמיד אותן כשאלות יסוד של הפילוסופיה, מאז שאפלטון הוציא אותנו מהמערה כמו מהו טוב, מהו צודק, מהו ראוי וכיוצא באלה. הוא חותר תחת כל האידאות או האידיאולוגיות לדורותיהם. כל אלו לפי קאמי אינם אלה משחקים, כל עוד לא עונים על אותה בעיה רצינית באמת שהיא אחת ויחידה, למה לא להתאבד?

עכשיו, מי מכם שחושב שקאמי היה אדם דכאוני וכשהוא כתב את זה, הוא כתב את זה כשלידו ערמה של ציפרלקס... אלבר קאמי לא היה איש דכאוני על כל פנים אנחנו לא יודעים שהוא היה כזה. נכון היו לו קורות חיים מטלטלים מאוד ואפשר, אפשר לקשר בין קורות חייו של אדם לבין העמדות שלו, אלא שלעניות דעתי ניתוחים פסיכולוגיסטיים כאלה הם כמו רכילות. הם מעניינים מאוד, אך אין להתחשב בהם אף פעם. את טיעונו של אדם ואת היצירות שלו צריך לנתח לגופם של דברים.

אני בחרתי באלבר קאמי, על אף שהשאלה הזאת בנוסחים כאלה או אחרים מופיעים בפילוסופיה ובספרות, ואני אפנה אתכם בהרצאה שלי למקומות כאלה. יש לפילוסופיה הזאת אפילו שם, יש שקוראים לה הפילוסופיה של הייאוש ויש שכונים (מכנים) אותה הפילוסופיה של האבסורד. אבל קאמי בגאונות המצרפית של פילוסוף מדהים, ובנוסח של סופר רב אמן, מציג את הדילמה במלוא אכזריותה כדילמה הבסיסית ביותר שקודמת לכל בעיה אחרת.

עכשיו, כדי להתחיל להסביר את השאלה הזאת אני רוצה לספר לכם סיפור. תניחו לרגע שיש קוסמוס איפשהו שבו מתנהלים חיים של טרלואידים, הטרלואידים הם יצורים שהשטח שהם חיים עליו הוא בגודל של עשרה מטרים מרובעים. אורך החיים שלהם קצר, יום אחד בלבד, אבל הם ניחנו בתבונה יוצאת דופן, הם מודעים לסופיות שלהם ולאורך החיים הקצר שלהם. הם גם יודעים שהם באו לעולם באופן אקראי בגלל מוטציה שהתחוללה בפח הזבל הגדול שאותו הם מצאו בתוכה כשהם תרו אחר סביבתם.

הם יודעים גם שהם אפילו לא אפס קצהו של פסיק בקוסמוס הכללי, הם יודעים שהקוסמוס אדיש לחלוטין לגורלם ויחד עם זאת הטרלואידים מניחים שהם היצורים היחידים בעולם שניחנו בתבונה ובמצפון ומשום כך הם רואים את עצמם כיצורים יחידים מיוחדים.

הטרלואידים יודעים אמנם שאורך החיים המקסימלי שלהם הוא יום אחד, אבל הם לא יודעים אם חייהם לא יגיעו לסופם לפני כן. אדרבא הם יודעים שרובם יעברו מן העולם הרבה לפני בוא הערב. בנוסף אין להם שום וודאות שהמין הטרלואידי בכללותו ימשיך להתקיים ולא יכלה מן העולם. התבונה של הטרלואיד מכילה גם את הידיעה שבחייו הקצרים הוא יעבור הרבה תלאות, רובן פרי של גורל עיוור. עכשיו כדי לחדד את הדברים שאני רוצה להציג בפניכם נעשה תרגיל של צמצום, הרי הטרלואידים זה סיפור שאני המצאתי. תניחו לרגע שהם לא חיים אפילו יום אחד, שכל חייהם מסתכמים בשעה אחת. אתם יכולים להמשיך בדמיון עד המקום שהוא שואף לאפס, שהקוסמוס שהם חיים עליו קטן בהרבה מעשרה מטרים מרובעים, ותצמצמו את הזמן ואת המרחב כמיטב דמיונכם.

הטרלואידים האלה מחפשים פשר כלשהו להווייה הקצרצרה שלהם, הם מעלים שאלות שהפילוסופיה שלנו עוסקת בהם, ונותנים להם תשובות. תוך כדי כך, הם מנהלים ויכוחים עזים על אידאות ומדי פעם גם לוחמים זה בזה בשם ערכים ואידיאולוגיות. לפעמים הם נלחמים זה בזה, בגין תביעה על שטח מסוים

בתוך הקוסמוס שלהם, חלקם גם עושה את זה בגבורה ומוסר את נפשו על אמונתו לפני שחולף הזמן הקצוב לו.

יום אחד, קם טרלואיד שקראו לו קאמי והציג שאלה, לשם מה החיים האלה? למה לא להתאבד? והטרלואיד קאמי נימק את העמדה שלו בצורה פשוטה, אין טעם ומשמעות אמיתיים לחיים קצרים שערכם כה אפסי, שמתנהלים על אפס קצהו של פסיק מתוך קוסמוס אינסופי, מה הטעם והערך שיכול להיות בחיי שעה, שהם בעצמם מרובים בתלאות ובייסורים, ושכסופו של דבר, יעשה הטרלואיד מה שיעשה, הוא יעבור מן העולם כך או כך באופן סופי.

במילים אחרות ברמה גבוהה יותר של הפשטה, אני יכול להציב את השאלה האם יש איזושהו מרחב וזמן שהופכים את הסובייקט לסובייקט מדומה, כשלמעשה הוא נתון ונתון עלוב.

עכשיו נחזור לעולם שלנו, האם אנחנו שונים מהטרלואידים? צריך לזכור שאנחנו חיים על קצה הפסיק של קוסמוס אדיר אינסופי שלפי דעת המדענים גדל והולך, קוסמוס שאדיש לחלוטין לקיומנו, הוא היה לפנינו וימשיך להתקיים אחרינו. צריך גם לזכור שאורך חיינו הקצובים, דהיינו אפילו בבחינת הרף עין, לעומת המיליארדים של שנות היקום, לפנינו ואחרינו. והאם במצב כזה, מצב טרלואידי כזה, ניתן בכלל ליצור ערכים שלמענם נחיה ולפעמים נקריב גם את חיינו.

קאמי בגאונות הניסוח שלו מביע זאת כך, לבסוף אני מגיע אל המוות ואל הדרך שבה אנו חשים אותו, בתחום זה כבר נאמר הכל וראוי להיזהר מרגשנות יתר. עם זאת לא נהיה תמהים דיינו כי הכל חיים כאילו איש לא ידע, אנחנו חיים את חיינו כאילו איש אינו יודע שהמוות שלו הוא וודאי, שהסופיות שלו היא וודאית. לאמיתו של דבר, הזמן מפחיד אותנו מפני שהוא ממחיש את הבעיה, והפתרון בא אחר כך.

בעצם אומר קאמי, אנחנו נורא מפחדים וכדי איכשהו להתמודד עם הפחד הזה, מייצרים כל מיני פתרונות. באורו הקטלני של גורל זה מתגלה חוסר התועלת, שום מוסר ושום מאמץ אינם מצדיקים מראש נוכח המתמטיקה העקובה מדם המארגנת את קיומנו.

קאמי ממשיך לשלול כל נקודת אחיזה שניתן להיתפס בה. הוא בוחן את האבסורד שבחשיבה, כאילו המדע או התבונה יכולים להפיק איזושהי תשובה לשאלה שמציף קאמי. אדרבא, התבונה מלמדת לפי דרכה שהחיים שאנו חיים אותם הם בהכרח אבסורד. תכף נגיע לאבסורד של קאמי.

התבונה אוניברסלית, כך הוא אומר, המעשית או המוסרית, הדטרמיניזם הזה, הקטגוריות הללו, המסבירות הכל, יש בהן כדי להביא אדם הגון לידי צחוק.

הביקורת של קאמי על האמונה שאפיינה את המודרנה, לפיה האדם באמצעות תבונתו יכול למצוא איזשהו פתרון לשאלה "חיי על שום מה?" היא ביקורת קטלנית. וכך אומר קאמי על חסידי התבונה, אלה שישעיהו ברלין באחד מהספרים שלו, מכנה אותם "אלה הסבורים שאין העולם חסר אלא בינון" כל מה שחסר בעולם זה תבונה. תכניס תבונה לעולם והכל פתור.

על אלה קאמי לועג, כל עוד הרוח שותקת בעולם חסר התנועה של תקוותיה, הכל משתקף ומתארגן באחדות געגועיה. אבל עם הדחף הראשון בקרבו עולם זה נסדק ומתמוטט, התודעה המגלה אין קיץ של נחיתת מהבהבות, עלינו להתיימש מהתקווה לשקם באחד הימים את המשטח המוכר והרוגע שיעניק לנו את שלוות הלב.

לאחר מאות שנים של מחקר, לאחר ויתורים כה רבים בקרב הוגי הדעות, אנו יודעים כי אכן נכון הדבר לגבי כל ידיעותינו, להוציא את הרציונליסטים המקצועיים, הכל מתיימרים היום מהאפשרות להגיע לידיעה אמיתית. שימו לב, קאמי היה בתוך המודרנה, הוא לא פוסט-מודרניסט, והוא אומר הכל מתיימרים היום מהאפשרות להגיע לידיעה אמיתית. אם היה עלינו לכתוב את ההיסטוריה היחידה בעלת המשמעות של מחשבת האדם, היינו כותבים את תולדות חרטותיה, החוזרות ונשנות ואוזלת היד שלה. שוב, הדברים האלה הם מוחשיים מאוד וכל אדם אינטליגנטי, לא צריך להיות פילוסוף מקצועי, יבין בקלות את הדוגמאות שאני אשתמש בהם.

את הספקות הגדולים בתוך המערכת של התבונה, הטיל הפילוסוף הידוע בשם דייוויד יום (David Hume), הוא היה זה שפרך למעשה את תורת האינדוקציה והוא היה זה שכפר אפילו בהנחת הרצף של האישיות, האם יש דבר כזה שקוראים לו יעקב וינרוט באופן רציף.

ואז, כשאנחנו עוברים לפתרון של קנט (Immanuel Kant), אי אפשר להימנע מלומר שהוא מתעתע במובנים רבים. ושכסופו של דבר אי אפשר לקבוע בוודאות שהפילוסופיה של פלוני מאבות הפילוסופיה, היא האמתית ולא הפילוסופיה ההפוכה ממנה.

עוד בעידן המודרני לפני העידן הפוסט מודרני, במשך שנים על גבי שנים, הייאוש הזה חנק כל כך את הפילוסופים, עד שהם הפסיקו במשך זמן די ארוך לדון בבעיות היסוד של הפילוסופיה, ועברו לפילוסופיה האנליטית. זה היה המצב כשאני למדתי בשנות ה-60 באוניברסיטה. בפקולטה לפילוסופיה המקצוע המרכזי היה פילוסופיה אנליטית. מה זה פילוסופיה אנליטית? להבין בדיוק למה אני מתכוון במושג מסוים. כי את השאלות האמיתיות של הפילוסופיה כל אחד הבין שאי אפשר לפתור.

אני יכול לומר בתחום שבו אני שרוי באופן מובהק, שביחס לפילוסופיה המדינית לא חודש דבר מאז ההוגים הראשונים. חידשו אי פה, אי שם, בשוליים, עד שהגיע ג'ון רולס (John Rawls) ויצר את הפילוסופיה שמכונה ליברליזם פוליטי, שמובחן מהליברליזם השלמותני, והוא ג'ון רולס, מכתוב דרך הגיונית איך להתנהג בחברה ואיך לחלק את עוגת העושר שלה.

אבל לא עבר זמן רב ואת ג'ון רולס התחילו לבקר ולטעון עליו כל מיני טענות ולפרוץ בתוכו כל מיני פריכות. אני אומר לכם שהניסיון של ג'ון רולס הוא גאוני, אני די מאמין בו, עם תיקונים כאלו או אחרים. אבל בסופו של דבר, גם ג'ון רולס לא פתר את הוויכוח. אנחנו שבים לטחון את אותם הדברים, את אותם המונחים. האם אנחנו צריכים להיות ניאו-מרקסיסטיים, האם יש לדגול בליברטאניזם, האם יש להעדיף ליברליזם מושלם על פני ליברליזם פוליטי, האם במרכז צריך להעמיד את הפרט או להעמיד את הקהילה או אולי אפילו לחזור לתועלתנות.

אני עוד לא ראיתי איש שהצליח, מישהו שהצליח לשכנע מישהו בצדקתן של אחת מהתורות האלה, ועל שום מה יש להעדיף אחת על פני רעותה.

גם במדע או בפילוסופיה של המדע, אין משום ישועה. בשנת 1918, שימו לב, זה תחילת המאה ה-20, זה ממש הימים שבהם המודרנה זורחת במלוא אורה, הרצה מקס וובר (Max Weber) בפני סטודנטים גרמנים הרצאה שהוא קרא לה "המדע כיעוד". ובהרצאה המפורסמת הזאת הוא מגדיר את מה שחוללה הרציונליזציה, האינטלקטואליזציה, כהסרת הקסם מן העולם. אתם בוודאי שמעתם את המונח הזה, שהעולם נמצא במצב שקסמו הוסר ממנו.

הפרא ראה בעולם חידה גדולה, שאיתה הוא התמודד באמצעות מיתוסים, לחשים, מכשפים, אלים, תפילות וכל כיוצא בזה. אצל הפרא העולם היה עולם קסום. החשיבה המדעית גירשה את כל הדברים

הללו ממגרש החשיבה, ובכך שהיא מתימרת לפענח את הכל, לפחות אם לא היום - מחר, אם לא מחר אז בעוד מאה שנה, ואם לא בעוד מאה שנה אז בסוף המילניום, ואם לא בסוף המילניום - אחר כך. זאת האמונה של הקידמה שהנאורות מאמינה בה. בכך היא גירשה את כל הקסם והעולם נשאר בעירומו.

אחר הדברים האלה שובר מציג אותם בצורה כל כך בהירה, הוא שואל את השאלה האם לתהליך הסרת הקסם וההמרה שלו במדע יש איזושהי משמעות מעבר למישור המעשי והטכני הטהור? המדע יכול ללמד אותי מה לעשות, אם אני רוצה... אני רוצה שיהיה לי שולחן, אם אני רוצה שיהיה לי ספל, אם אני רוצה שיהיה לי מיקרופון, הוא יגיד לי מה לעשות. אבל האם הוא יכול להגיד לי מה ראוי לעשות, אם ראוי לעשות מיקרופון, אם ראוי לעשות שולחן, אם ראוי לעשות ספל?

וובר מפנה אותנו לטולסטוי (Leo Tolstoy), מה לעשות הפילוסופיות הגדולות נכתבו על ידי סופרים ומשוררים, יותר מאשר על ידי פילוסופים. טולסטוי הוטרד יותר ויותר מהשאלה אם המוות היא תופעה שיש לו איזושהו מובן, וזה הנושא המרכזי בסיפור של טולסטוי "מותו של איוואן איליץ". ספר שהוא קיים בכל מקום, ספרות קלאסית שתמיד תישאר בעלת ערך עליון ושתמיד יהיה לה את קסמה, למרות שהקסם הוסר מן העולם, לפי וובר.

הוא סבר שמבחינת אנשי הציוויליזציה התשובה היא שלילית, שהרי לחייו האינדיבידואלים של איש הציוויליזציה חיים שמכוונים אל הקדמה, אל האינסופי, אסור שיהיה קץ. כי למי שנמצא במהלכם של החיים הללו ממתנה תמיד עוד כבדת דרך ארוכה לעשות אותה. מי שמת לא זוכה להתייצב אף הפעם על פסגתה של האינסופיות.

על אברהם אבינו היה אפשר להגיד, מה שניתן לומר על כל איכר קדום, שהוא נפטר זקן ושבע ימים משום שהוא היה כפוף למחזוריות האורגנית של החיים. כי חייו גם לפי מובנם העניקו לו בערוב ימיו את כל מה שהיה ביכולתם להציע, כי לא נותרה לו שום חידה שהוא ייחל לפתור.

אבל הציוויליזציה, החוויה של ההעשרה מתמדת של התרבות במחשבות, מביאה את האדם למצב שהוא יכול למאוס בחייו, אבל בשום פנים ואופן לא לשבוע מהם, כי מתוך תבונתם המתחדשת ללא הרף של חיי הרוח, הוא מצליח לחטוף רק חלק זעור, ותמיד החלק הזה הוא זמני ולא מוחלט, כי בעוד כמה שנים מתגלה דבר חדש. לפעמים הדבר לוקח זמן קצר, לפעמים זמן ארוך.

אבל כשניוטון יצר את הנוסחאות שלו, חשבנו שהנה פתרנו את העולם, והנה בא איינשטיין והטיל דופי בכל. וגם בתיאוריה היום של איינשטיין אנחנו נמצאים בפני מצבים שהמדענים מודים שהם לא יודעים לפתור אותם.

לכן המוות הוא אירוע משולל טעם וחסר מובן, ולכן מפני שלמוות אין מובן, גם חיי התרבות הם כאלה, דווקא מכוח קידמתם חסרת הפשר, הם דנים את המוות להעדרה של משמעות, ואם למוות אין משמעות, אין משמעות לתרבות. כי הרי מה אתה עושה? אז אתה יודע קצת, עוד קצת, מול האינסופי שיתרחש אחריך? מה אתה יודע? אתה מת ואין בידך כלום.

בעמודים האחרונים של "מותו של איוואן איליץ" מדגים לנו טולסטוי שבימים האחרונים של חייו, כשהוא ניצב מול המוות, אז ורק אז הוא מתחיל להבין עד כמה הוא שגה במהלך חייו ומהו הכיוון של התוכן האמיתי.

פעם אחר פעם אנחנו מוצאים אצל טולסטוי את הלעג למשמעות של החיים הבורגניים שהאדם חי אותם בעצם כמו אוטומט מתוך קונפורמיות, מתוך מנגנוני התאמה, שמשייפים אצלו כל פינה שלא מתאימה להם.

מה אנחנו עושים בחיים שלנו היום? אנחנו קמים בבוקר, רצים להתפרנס, להתפרנס טוב, לנסוע לחוץ לארץ, להתפרנס טוב, לנסוע שוב לחוץ לארץ, להתפרנס טוב לנסוע שוב לחוץ לארץ. ובסופו של דבר אנחנו מזדקנים והנה המוות אורב שם בפינה ואומר לנו רגע אחד, אתה ידעת שאני מחכה לך, אז מה עשית כל הזמן?

וובר אומר בייאוש גדול, והיום מי מלבד כמה ילדים מגודלים שניתן עדיין למצוא כמותם במדעי הטבע מאמין עוד שממצאי האסטרונומיה, הביולוגיה, הפיזיקה או הכימיה יכולים ללמד אותנו משהו על משמעותו של העולם או לפחות על הדרך שבה ניתן להתחקות אחר משמעות שכזאת, אם היא בכלל קיימת.

באכזריות ממש קאמי לוקח תיאוריה אחרי תיאוריה ומראה שאין בכוחה לפתור שום דבר. בין שזה תיאוריה מדעית, בין שזו תיאוריה לא מדעית. ולמה אני מפנה אתכם לקאמי במיתוס של סייזפוס ואני לא

מפנה אתכם למקורות אחרים, שדוסטוייבסקי (Fyodor Dostoyevsky) למשל מתמודד עם השאלה הזאת בכל אחד מהספרים הגדולים שלו, גם ב"החטא ועונשו", גם ב"האחים קרמזוב", וגם ב"שדים".

אבל בשביל זה אתם צריכים לקרוא ספר כזה, ואילו כאן זה ספר קטן, אתם יכולים לקרוא אותו בסוף שבוע, ותראו מה האיש הזה עושה בספר הקטן הזה לשאלה האם ניתן למשמע את החיים.

אני אתן לכם דוגמה לחולשת התבונה מגדול הרציונליסטים, אבי תורת ההכרה והמוסר, עמנואל קנט. על הבעיות של יום (Hume) הוא עונה פשוט, שאנחנו לא יכולים להכיר את המציאות אלא על פי הקטגוריות שלנו. כך אנחנו בנויים. אנחנו כמו מגרות, מה שנכנס למגרה נכנס למגרה, מה שלא נכנס למגרה נשאר בחוץ. קנט ויום (Hume) יכול להטיל ספק בכל דבר, אבל הוא לא הגיע לשום דבר כי אנחנו לא יכולים לתפוס את המציאות מעבר לקטגוריות שלנו. לזה קוראים הפתרון הקופרניקאי.

רבותי, זה לא פתרון, זה לא פותר שום בעיה שיום (Hume) מציג, אלא רק אומר - אתה צודק, אבל מה לעשות, ככה זה. וקנט עצמו מודה שאת הדבר כשלעצמו, באבחון מהתופעה שלו, אנחנו לא תופסים בכלל. אנחנו תופסים רק את התופעות שלו, אבל לא את הדבר בעצמו. אז אם ככה מה פתרת? מה עשית? מה העלית?

אותו דבר קורה כשאנחנו עוברים לתורת המוסר שלו. תורת המוסר שלו מוזרה עוד יותר מהאנתולוגיה שלו. הוא אומר לנו שאדם תבוני חייב לנהוג כך, אני אקח אחד מהניסוחים של הצו הקטגורי שלו - עשה מעשיך רק על פי אותו הכלל המעשי אשר בקבלך אותו תוכל לרצות גם כן כי יהיה לחוק כללי.

כלומר אתה תנהג כך שאתה תרצה שההתנהגות הזאת תהיה חוק כללי. זאת אומרת אני צריך לנהוג לפי התבונה, כך מוביל אותנו קנט, בדרך הזאת, כדי להיות אדם מוסרי.

וכדי שלא יהיה לנו ספק, אומר לנו קנט, שאם אני עושה משהו מתוך רגש של חמלה או מתוך רגש של רחמים, או מתוך איזושהי רגישות מוסרית אחרת שיש לי, לא מתוך התבונה, לא מתוך התנהגות על פי הכלל הזה, על פי הצו הקטגורי הזה, המעשה שלנו הוא לא מוסרי.

עכשיו רבותי תראו, זה שקנט נתפס עד היום כאחד מגדולי הפילוסופים, ובצדק, זה לא מונע מאיתנו מלהקיף אפילו את הנחות היסוד שלו, בקופות של שאלות וקושיות. ואני אתן לכם דוגמה, הוא עצמו

הרגיש בבעיה של התורה שלו, הוא עצמו ער לשאלה למה בכלל אדם צריך להיות תבוני, לנהוג על פי תבונה ולא על פי אינטואיציה ולא על פי רגש? ולמה אם הוא רוצה להיות תבוני, הוא חייב לקבל את הכלל של קנט?

ואז תראו לאן הוא חוזר, מי שקורא את הכתבים שלו רואה שהוא מתייחס לשאלה הזאת לפעמים בצורה מפורשת, לפעמים בצורה מוגנבת, אבל תראו לאן הוא מגיע, ואני מקריא לכם מביקורת התבונה הטורה בתרגום החדש האחרון, של ירמיהו יובל, שהפך את קנט לקריא בעברית.

"מן ההכרח", אומר קנט, "שכל מהלך חיינו יהיה כפוף לכללי מעשה מוסריים. אבל בא בעת אי אפשר שהדבר יקרה אם התבונה לא תקשור בחוק המוסרי שהוא אידיאה גרידא, סיבה פועלת, הקובעת שהתנהגותנו על פי חוק זה תגרום תוצאה המתאימה בדיוק לתכליתנו העליונה אם בחיים האלה ואם בחיים אחרים. לכן בלי אלוקים ובלי עולם שהוא עכשיו בשבילנו בלתי נראה, אך מקווה, האידיאות הנהדרות של המוסריות הם אמנם מושאים של הסכמה והערצה אבל לא כוחות מניעים של ההחלטה ושל ביצוע, מאחר שאינם מספקות את התכלית השלמה של כל יצור תבוני, תכלית שהינה טבעית לו ונקבעת עבורו באופן הכרחי ואפריורי על ידי התבונה, התורה עצמה".

אז הנה אלוקים צץ פתאום מתוך הכתיבה של קנט, למרות שגירשנו אותו במודרנה, וזה אולי הדבר שמאפיין את המודרנה יותר מכל דבר אחר, או בלשונו של ניטשה (Nietzsche), רצחנו אותו, והנה פתאום הוא צץ בתחתית הכוס.

הדבר הזה, המשמעות של החיים שלנו, קיבלה חיזוק מעין כמוהו בתורת האבולוציה של דארווין שקובעת שאנחנו בעצם פרי של מוטציות אקראיות. ולפי התפיסה הזאת, התבונה, אותה שמש גדולה שאפלטון מציג למי שהוא גואל אותו ומוציא אותו מהמערה, היא בסך הכל מכשיר של התמודדות עם הסביבה שכמוה כציפורן של אדם, טפרים של דוב ומערכת השיניים של כריש.

אני לא צריך לומר לכם שכל זה בטל בששים לעומת מה שקרה מאז הפוסט-מודרניזם. מאז הקביעה שכל מה שאפשר לעשות אינו אלא להציג קולאז' של רעיונות ודעות, ושאי אפשר בכלל להעדיף את הרציונליזם על פני אי-הרציונליזם, למעשה אי אפשר לומר דבר, הכל גם צודק וגם לא צודק, הכל גם

נכון וגם לא נכון. וגם מה שאני קורא, כשאני קורא משהו שמישהו כתב, אני בעצם צריך להבין שאני צריך לקרוא את זה על ידי עשיית דקונסטרוקציה.

אני מפנה אתכם לאיזושהו מאמר שתמצאו מהמאמרים של דרידה (Derrida), אבי תורת הדקונסטרוקציה, תיקחו מה שאתם רוצים. כל ספר שלו, כל מאמר שלו, כל הרצאה שהוא נתן, ישנה הרצאה מפורסמת שהוא נתן באוניברסיטה של יל. אם מישהו מכח יבין שמה חמישה משפטים, אני אודה לו שיבוא ויסביר לי אותם. אי אפשר להבין את הדקונסטרוקציה כפי שדרידה מתאר אותה, למרות שמלמדים את זה באוניברסיטאות, ובאופן כללי אני יכול לרמות אתכם ולהגיד לכם משהו שעולה בעיניי מתוך מה שאני קורא שם.

אבל בסופו של יום, מה שהביאה עלינו התפיסה הפוסט-מודרניסטית היא שבעצם אנחנו לא מבינים מה שאנחנו קוראים ולא רק שאנחנו לא מבינים, אנחנו לא אמורים להבין.

עכשיו, אני אתן לכם כמה דוגמאות על קצה המזלג שקאמי מראה לאן אנשים הגיעו בייאוש מאיזושהו פתרון של משמעות, ואנחנו לא מדברים סתם באנשים רגילים, אלא באנשים שהם מגדולי המחשבה ובייחוד לועג קאמי לאלה שבסוף הדרך הגיעו לאיזושהו פתרון שלפיו יש משהו טרנסצנדנטי, אלוקים או משהו אחר שדומה לו.

כך למשל הוא מביא את יאספרס (Karl Jaspers), יאספרס מגיע לנקודת ייאוש, הוא גם מביע חוסר אונים להגיע אל משהו שאפשר להגיד עליו משהו, כשהוא מגיע לטרנסצנדנטי הוא מעיד על עצמו שהוא אפילו לא מסוגל להשיג את העומק של חוויה כזו. ויחד עם זאת, כפי שהוא אומר בעצמו, שימו לב עד כמה הייאוש הפילוסופי הוא גדול, הוא מקבל ללא הצדקה וללא הנמקה מספקת את ישות החוויה ואת המשמעות העל אנושית של החיים.

לדידו של יאספרס הכישלון מוכיח, מעבר לכל הסבר ולכל פירוש אפשרי, לא את האין אלא את הישות הטרנסצנדנטית, כך עושה יאספרס מהאבסורד אלוקים ואת אי היכולת להבין כישות שמאירה את הכל. רבותי, קאמי מצטט במדויק וזה מה שאומר יאספרס.

שלא לדבר על קירקגור (Kierkegaard), אם כבר מבינים את קירקגור ויוצאים מתוך קירקגור הסופר, שמרשה לעצמו להשתעשע בשעשועי ספרות ולשון. כסופר הוא נפלא, מי שרוצה לקרוא ספרות יכול

לקרוא את קירקגור. אבל מה הוא עושה בסופו של יום? אחרי שהוא מציב את האסטטי, את האתי, הוא מציב את הדתי, והוא מגיע למסקנה ושהואיל ולאדם אין שום דרך למצוא משהו שבמשהו להבנת עצמו, הוא מגיע למסקנה, שמה אדם צריך לעשות? מה שהוא מכנה קפיצה אל הדתי.

מה זה קפיצה? זה משהו שאתה עושה בלי שאף אחד דוחף אותך ובלי שאף אחד מושך אותך. אתה פשוט קופץ. ומה שאתה מוצא אחרי הקפיצה הזאת זה את אלוקים.

אלוקים של קירקגור מבקש מהאדם כתנאי ממשמעתו את הקורבן הנעלה שבקורבנות, את התבונה, או כפי שאומר קירקגור, בכישלוננו מוצא המאמין את נצחוננו. על ידי כך, אומר קאמי, קירקגור לוקח את האי-רציונלי מלביש עליו את האבסורד ומייחס לאלוקיו את תוכנת האבסורד, לא צודק, לא עכיב, לא מוכן.

אותו דבר הוא עושה לשסטוב (Lev Shestov) ולפילוסופים אחרים, הוא גם עובר את ה... מבקר את התופעה הפילוסופיה של הפנומנליזם. הוא גם מביא את הפילוסוף שכתב את ישות וזמן, אני אפילו לא רוצה לצטט אותו משום שהפילוסוף הזה היה נאצי מוצהר. הוא כתב תורת מוסר, תורת מוסר, מתוך הפילוסופיה שלו, אבל הוא היה נאצי מוצהר שגם אחרי המלחמה, כשהוא נשאל האם התופעה הנאצית לא הייתה משהו מפלצתי, הוא הגיב ואמר שזאת הייתה איזושהי סטייה של האנושות, שזה לא היה חכם. אני פשוט לא מצטט אותו, יש לי מספיק מקורות בלעדיו.

אבל אני כן אפנה אתכם לדוסטוייבסקי. אין כמו דוסטוייבסקי להביא אותנו להכרת האבסורד של חוסר המשמעות שבמציאות, שבמציאותנו שלנו. וזה עובר בחוט השני בכל הספרים שלו. וכאן אני רוצה פשוט לגאול אתכם, מתוך הבנה לקויה של משפט ידוע של דוסטוייבסקי, שלקוח מ"האחים קרמזוב", מצטטים אותו הרבה מטיפים דתיים שמוכרים את הדת בשקל, והם מצטטים את דוסטוייבסקי כמי שאומר "באין אלוהים הכל מותר". זאת אומרת אם אין אלוהים, אתה רוצה, אתה גנב, אתה אנס, הכל מותר.

דוסטוייבסקי אפילו לא מתכוון לאיזושהי אמירה נורמטיבית במשפט הזה. מה שהוא אומר, הוא אומר באין אלוהים, אם אתה זורק את הטרינסצנדנטי, ואתה חי בתוך המציאות על פי כללי התבונה, על פי איזשהם כללים שתנסה ליצור, הכל יהיה מותר, אתה תישאר נקודה צפה משום שלעולם לא תמצא איזושהי תאוריה גדולה מבוססת שממנה תוכל לחצוב פתרון כלשהו.

זה הפירוש של המשפט "באין אלוהים הכל מותר". לא הכל מותר, הכל מותר פירושו של דבר אתה חופשי בחירות מוחלטת שמעיינת את עצמה. כי אם אדם נמצא במצב של חירות טוטאלית, הוא פשוט צף, איזה משמעות יש לו? מה עליו לעשות עם זה? החרות הזאת היא חרות חסרת משמעות.

אמרתי לכם שאני לא בא להרצות על קאמי, אני גם לא רוצה להמשיך ולהיכנס אתכם לעומק של הפילוסופיה של האבסורד, באתי לייאש אתכם רק קצת. אבל אני אגיד לכם, בגלל שאני כבר מדבר על קאמי, שקאמי מוצא פתרון שהוא מר כלענה.

מה הפתרון לבעיית האבסורד? אומר קאמי הפתרון הוא המרד. המרד מהו? המלחמה המתמידה של האדם לשלול כל אשליה של מערכת גדולה שממנה אפשר למצוא פתרון. בעצם העובדה הזאת, בעצם הקיום הזה שאתה שולל את המשמעות, אתה נותן טעם לחיים.

רבותי, זה אם היה לי זמן, כן הייתי מסביר לכם, לכאורה זה נראה מופרך מאוד. אבל אין זמן. אני רק מפנה אתכם לפתרון שלו, כל זה נמצא בספרון הדק הזה, אתם לא צריכים לקרוא אחרי זה שום דבר. עכשיו, אני רק רוצה להראות לכם שקאמי בכל אחד מהסיפורים שלו הציב את הדילמה הזאת, בסיפורים, בספרים, אתם רואים את הדילמה של המשמעות. ואני אתן לכם דוגמה של סיפור פשוט, סיפור שהוא בסך הכל כמה עמודים ושקאמי קורא לו "האורח".

הסיפור הזה מתחיל באדם בשם דארי שגר בסוף המדבר. הוא פרש, הוא רוצה לחיות לבדו. ובסוף המדבר הזה הוא חי את חייו בשלווה ובהשקט, והוא מנהל שם בית ספר. יום אחד מגיע אל דארי ג'נדר, שוטר. והשוטר הזה מביא יחד איתו ערבי שהוא אסור, שהוא מאוזק. הוא מביא אותו, ומספר לדארי האיש הזה, הוא אומר, רצח את בן-דודו והנה האיש, ואני מביא לך פקודה שאתה תיקח אותו ותביא אותו לעיר טינגיט, אני לא יודע אם העיר הזאת קיימת באלג'יר או שקאמי המציא אותה. על כל פנים זאת העיר הקרובה ביותר אל הצדדים הדמויות שמשחקות בסיפור הזה.

דארי אומר לג'נדר שהסיפור הזה של הרצח מגעיל אותו, וגם הערבי הכפות הזה מגעיל אותו, אבל הוא לא יסגיר אותו. הוא לא מוכן להסגיר אותו. הוא מורד בפקודה הזאת שהטילה עליו את ההסגרה והוא מבטיח לג'נדר שהוא לא יספר, אם הוא יישאל על יד השלטונות, שהוא הודיע לג'נדר שהוא יסרב פקודה, הוא

יגיד שהג'נדר בא, מסר לו את הפקודה, השאיר אצלו את האסיר. מעבר לזה הוא לא אמר כלום. לשון אחר, הוא לא ילשין לשלטונות, הוא לא יהיה עד מדינה נגד הג'נדר הזה.

הג'נדר מצדו מבטיח לדארי שהוא לא יספר שהוא הודיע שהוא יסרב לקיים את הפקודה הזאת. הג'נדר עוזב את המקום. דארי לוקח את האורח הבלתי צפוי הזה, הכפוי הזה, נותן לו מזון ומקום לישון בו. למחרת הוא לוקח אותו ומצייד אותו בצרור מזון שבו יש צנימים, תמרים וסוכר, והוא הולך עם הערבי עד לאותו מקום שבו אם הוא ירצה, הוא יוכל ללכת לטינגיט, לעיר שמחכה לו, ואם הוא ירצה הוא יוכל לחזור לשבט, כי המרחק שלו מהשבט הוא של יומיים ויש לו מספיק מזון ליומיים האלה. דארי משאיר אותו שם וחוזר.

ואז אומר קאמי את הדברים הבאים: דארי עשה את זה לא משום שהוא חשב שעל אף שלא תרצה, הוא לא מוצדק, הפשע המטומטם של האיש הזה, אומר קאמי, הגעיל אותו, אבל להסגיר אותו היה נגד הכבוד. עצם המחשבה על כך הטריפה את דעתו.

עכשיו הואיל וקאמי הוא איש האבסורד אז הוא מגניב משפט מדהים לסיפור שלו. דארי, כשהוא חוזר למקומו אחרי שהוא השאיר את הערבי, הוא מעיף מבט לאחוריו, הוא רואה את הערבי צועד לעבר טינגיט.

ועכשיו אני שואל אתכם, מי צודק? האם דארי צדק בכך שהחליט לא להסגיר את הערבי, האם הוא צדק בכך שהוא התחייב לג'נדר לשקר ולאשר שהוא מילא את חובתו ולא שמע אותו מסרב פקודה? האם הג'נדר צדק כשהוא התחייב לא לספר שדארי אמר לו שהוא יסרב פקודה?

באחד מהקורסים שלי באוניברסיטה, כשלימדתי את אחד ה... אני לא זוכר כבר לפני כמה שנים, אני לימדתי הרבה מקצועות, הייתה תקופה שלימדתי מבוא למשפט. אני נתתי לסטודנטים את הסיפור הזה של קאמי, וביקשתי מהסטודנטים לחוות את דעתם. ותזכרו אלה היו סטודנטים למשפטים, לא לפילוסופיה, ושמה המשפט הוא לא רק נשגב אלא קדוש. ואני מקווה שבתום השיעור אני ערערתיו לכל אחד מהם את הוודאות שלו.

הסיפור הזה של קאמי, כל למטרתו היא להמחיש שאין וודאות, אין לך משהו שהוא חקוק בסלע שממנו אתה תוכל לחצוב את הפתרון הנכון והצודק. אתה נדון לחיות בתוך סימן שאלה ולמרוד בכל סימן קריאה מדומה והמרידה הזאת היא טעם החיים שלך.

מה שמלמד יותר מכל על הפילוסופיה של הייאוש, היא העובדה שהיא לא חידשה שום דבר ממה שנכתב אלפי שנים קודם לכן בספר קהלת. ושימו לב, לכאורה קהלת שמיוחס בתודעה הדתית החיה לשלמה המלך, לא היה יכול לכתוב את מה שהוא כותב, שהרי הוא היה איש דתי ובתור איש דתי כל השאלות של קאמי, כל האבסורד של קאמי לא יכול להתקיים. שהמשמעות האולטימטיבית של כל דבר היא הצו האלוהי והכוונה האלוהית, כי הרי יש לך מקום שכל מה שאתה צריך זה לשאוב ממנו את ההלכה. כך הרי התפיסה הקיימת.

ואף על פי כן אנחנו לומדים את זה בדברי חז"ל עצמם, בגמרא. הרי חז"ל הם אלה שקבעו את הקאנון, מה יכלל בכתבי הקודש. והם שקלו אם להכניס את קהלת לקאנון, כי לכאורה, אני אקריא לכם את מה שקהלת אומר, ותגידו לי אם זה יכול לעמוד בתוך איזושהי דת.

הבל הבלים אמר קהלת, הבל הבלים הכל הבל, מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש? דור הולך ודור בא, והארץ לעולם עומדת. וזרח השמש ובא השמש ומקומו שואף זורח הוא שם, הולך אל דרום וסובב אל צפון, סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח. כל הנחלים הולכים אל הים, והים איננו מלא. אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת. כל הדברים יגיעים, לא יוכל איש לדבר, לא תשבע עין לראות ולא תמלא אוזן לשמוע, מה שיהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה. אין כל חדש תחת השמש, יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא, כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו. אין זיכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זיכרון אם שיהיו לאחרונה.

שימו לב, זה אלבר קאמי. זה מה שאומר לכם קהלת. מה שהוא מתאר כאן הוא מתאר את הטרלואידים שפתחתי בהם. וזה נכתב אלפי שנים לפני שראשון הפילוסופים של הייאוש או הסופרים של הייאוש או של האבסורד כתבו משהו.

קהלת הוכנס על פי החלטה של חז"ל לתוך הקאנון, רק משום שבסוף ישנם כמה מילים - סוף דבר הכל נשמד, את האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם.

הפתרון הטרנסצנדנטלי הזה, שאותו קאמי לא מוכן לקבל, הוא הפתרון שמציב קהלת בכמה מילים בסוף הספר. כאן נפרדים קהלת וקאמי זה מזה.

אבל רבותי, אם תקראו את קהלת אחרי שתקראו את קאמי, אתם תראו שהכל נכתב כל כך הרבה שנים לפני כן.

את קאמי אני לא יכול להאשים בכך שהוא לא מפנה לקהלת, כי אחד הדברים שקאמי לא ידע עליהם שום דבר זה יהדות. הוא לא ידע כלום, הוא לא הכיר מקורות יהודיים, בקושי הכיר יהודים, ולא תמצאו שום הפניה למשהו יהודי בכתבים שלו.

אחרי שהבאתי לכם את הפילוסופיה של הייאוש, אני רוצה לשאול אתכם אם זה הייאוש הזה, או האבסורד הזה יכול להתקיים אצל האדם המאמין. הרי בעולמו של המאמין קיים אלוהים, שהוא נצחי, שהאדם נברא בצלמו, בעיקרי האמונה שהתקבלו על ידי היהדות הדתית החיה, אנו מאמינים בקיומה של נשמה נצחית, בכך שהמוות איננו סוף אלא יציאה מהחיים שאינם אלא פרודור אל הטרקלין. אדרבא, דווקא בהיות הנשמה בגוף, היא נמצאת בגלות והיא שבה למקומה דווקא במותו של אדם, הרי אנו מאמינים בתחיית המתים ואנחנו מאמינים במשיח.

אף על פי שהרמב"ם, הנשר הגדול, שהכיר את הסכנה האדירה, שיכולה לעלות מתוך רעיון המשיחיות, ומקונקרטיזציה של הדרך להגיע אל המשיח, עושה שני דברים. לכל המשיח, הוא מקדיש פרק אחד, נספח מ"הלכות מלכים", ואז הוא גומר כך - וכל אלו הדברים, כלומר מה התרחש לפני שיבוא המשיח, מה יביא את המשיח, וכל אלו הדברים וכיוצא בהם, לא יידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומים הם אצל הנביאים. גם החכמים אין להם קבלה בדברים האלו, אין לנו מסורת בעניין הזה. אלא לפי הכרעה פסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים האלו. ועל כל פנים, אין סידור הווייה דברים אלו ולא דקדוקיהם עיקר בדת ולעולם לא יתעסק אדם בדברי האגדות ולא יאריך במדרשות האמורים בעניינים אלו וכיוצא בהם, ולא ישימם עיקר שאין מביאים לא לידי יראה ולא לידי אהבה, וכן לא יחשב הקיצין, אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שביארנו.

המשיח היהודי זה לא משיח שיש דרך להביא אותו, אנחנו גם לא יכולים לתאר איך הוא יבוא. כל מה שאנחנו יודעים זה שבסוף כל הסופים לא נמצא אין מוחלט. האדם לא אמור לדעת כמו שאומר ברטראנד

ראסל (Bertrand Russell) שאנחנו כולנו נכלה בעוד מיליארד שנה כשמערכת השמש תכבה. אלא שבסוף כל הסופים יש משיח, יש עולם אחר.

אז השאלה האם אנחנו מניחים את ההנחות האלה, האם אנחנו באופן אוטומטי מציבים משמעות לחיים, האם אנחנו באופן אוטומטי מגרשים את האבסורד, או שמא הדבר הזה יכול להתקיים גם אצל היהודי המאמין, זה שמאמין בכל נפשו ובכל מאודו בעולם טרנסצנדנטי.

ואני רוצה להגיד לכם שלא רק שהדבר הזה קיים אלא שהוא חריף בהרבה מהאבסורד של קאמי. לקאמי יש פתרון מר כלענה, הפתרון של הפרדוקס ביהדות הוא לא רק מר כלענה, הוא קשה, הוא קשה מאין כמותו.

אני אקפוץ מקאמי, מדוסטויבסקי, מטולסטוי מכל מה שדיברתי איתכם עליו, אני אקפוץ אל רבי נחמן מברסלב. אני רוצה שתדעו שתורת ברסלב מכירים אולי, אולי 40 או 50 אנשים, כל מה שאתם רואים זה מכונה על ידי החוקרים של תורת רבי נחמן, זה מכונה על ידו, קוראים לו, ליהודי הזה קוראים מְנַדֵּל פֵּינְקֵאז', אחד החוקרים הגדולים של תורת ברסלב, הוא היה פקיד בשירות המדינה. כתב כמה ספרים. ואת התופעה הזאת, הוא כולל בנספח לאחד הספרים שלו והוא אומר - זה לא ברסלב, זה התנועה הניאו-ברסלבית. ברסלב זה לא לקפוץ ברחוב ולחלק ספרים.

התורה של ברסלב ידועה אולי ל-50, אולי ל-60 איש. ואף על פי כן התורה הזאת עוברת. אני הגעתי אליה בשלב מאוד מאוחר של חיי, משום שאני גדלתי, על אף שאני ממוצא חסידי, אני גדלתי אצל הליטאים, הרב שלי, שאיש מכם וודאי לא שמע עליו, כי הוא לא היה איש פוליטי מעולם, הרב שמואל רוזובסקי, היה גדול האנליטיקאים שאני מצאתי ומה שלא היה קיים בשכל לא היה קיים בכלל.

ופתאום אדם הרי משתנה, והוא נפטר מן העולם, ולפני שהוא נפטר הייתה לי שיחה מאוד מעניינת איתו וראיתי שגם אצלו ישנם דברים שמעבר לשכל. כשאני דיברתי איתו באחת השיחות האחרונות שלנו, אני כבר הייתי באוניברסיטה, לא הייתי בישיבה, שאלתי אותו כבוד הרב, חוץ משכל יש משהו? יש דברים שהם מעבר למילים, יש דברים שהם מעבר למושגים? שאנחנו יכולים להגיע אליהם? אז הוא הסתכל עליי ואמר לי תקרא את הפרק האחרון במורה הנבוכים.

אני קראתי את מורה הנבוכים יותר מפעם אחת, לא ידעתי למה הוא מתכוון. סיימתי את השיחה הלכתי הביצה, הוצאתי את מורה הנבוכים וראיתי למה הוא מתכוון. בפרק האחרון על פי התרגום הישן, לא על פי התרגומים החדשים, יש היום תרגומים פנטסטיים גם של הרב קפח וגם תרגום מצוין, של אישה שכחתי את שמה, מאוניברסיטת תל אביב, שזה התרגום הכי טוב כנראה, וזה לא רק תרגום, גם יש לה בהערות השוליים הערות מדהימות. אבל הדברים שאני אומר לכם עולים מתוך כל התרגומים.

הרמב"ם משחיל משפט אחד אחרי שהוא גומר את מורה הנבוכים - וכשיגיע האדם אל ההשגות הנעלות, הוא יהיה שם לבדו, ולא יהיה איש עמו. זה משהו שהרמב"ם שתל אותו, הוא לא היה צריך את זה, הוא בסוף מורה הנבוכים, הוא כבר לימד כל מה שהוא רצה, הוא כבר שכנע אותנו שאין בעולם אלא שכל ותבונה, אין כמו הרמב"ם לטענות שאין שום דבר חוץ משכל.

והוא אומר לנו, תדע לך, אתה עם השכל, אתה מטפס ומטפס ומטפס, אז אתה מגיע אל ראש ההר ואתה מסתכל ואין איתך איש, ואתה רואה דברים שאתה לא יכול לטפס אליהם, אתה לא יכול להגיע אליהם, אבל אתה רואה אותם. ואין לך את מי לשאול, ואין לך חבר להתחבט איתו בייסורי הנפש שעולים מתוך ההכרה הזאת שהנה טיפסתי וטיפסתי וטיפסתי. והוא משתמש במונח של פרופ' פיינמן, זה שזכה בפרס נובל, הגענו אל התיאוריה הסופית, אנחנו נמצאים במצב שאנחנו בעצם גמרנו את העולם של המילים. כנראה שלזה הוא התכוון, כי הוא לא דיבר איתי, הוא אף פעם לא רצה להודות בפניי שניתן וצריך להגביל את השכל או לחיות, לפחות לא תמיד על פי השכל.

הוא היה אומר לנו, מה שלא מובן לך, מובן למישהו אחר? אז תלך. מה שאתה לא מבין היום אולי תבין בסוף חייך, אולי גם אז לא תבין, אולי תמצא מישהו שיסביר לך את הדברים ואולי לא. אבל גם אם תבין, תדע לך שאתה מגיע למקום שתהיה לבדך ואין איש עמך, ואל תחפש אותי, אתה, ינקי, אל תחפש אותי, את הרב רוזובסקי להגיד לך משהו.

אבל אני הגעתי לרב נחמן מברסלב בשלב די מאוחר בחיי, בנסיבות מאוד יוצאות דופן ואני נדהמתי לראות איזה עושר יש בתוך התורה הזאת. ואני אתן לכם את ההפניה, אני יודע שלא תפתחו את זה, אבל מי שזה מעניין אותו, שיסתכל בספר שנקרא "ליקוטי מוהר"ן" תורה ס"ד.

ושם מציב רבי נחמן את תורת הצמצום הקבלית. על תורת הצמצום הקבלית נשברו אין סוף של דיות, כמו שאומרים בשפת ימי הביניים, אי אפשר למנות כמה נכתב על המושג הזה של צמצום על ידי יהודים, ואגב גם על ידי לא יהודים, ישנם ספרים שלמים בשפה הגרמנית שאנחנו פשוט מחוסר ההבנה של השפה לא מכירים אותם אפילו, על הנושא הזה. אבל אני אציג לכם את תורת הצמצום באותה פשטנות גסה שמתחייבת מסיבות מתודיות.

תורת הצמצום עולה מתוך שאלה. הקבלה שואלת את עצמה, אם אלוהים הוא הישות האולטימטיבית. אם אין עוד מלבדו, אם הוא קיים בכל מקום, בכל מישור ובכל זמן. לפני הזמן וככלות הזמן, לפני היש ואחרי היש. ואם האלוקים מלך בטרם כל יציר נברא ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא, כיצד תיתכן מציאות שהיא לא אלוקית? כיצד יש מקום לקיומו של השולחן הזה? לקיומו של המיקרופון הזה? של הספל הזה? שלי? שלכם? הרי אנחנו לא אלוקות. אז ממה...

אם יש עולם של מציאות שהיא חוץ אלוהית, אז אלוהים לא נמצא בכל מקום, ואם הוא נמצא בכל מקום איך היש המציאותי לא בטל בתוך האינסוף שלו? איך יכולה להיות מציאות? איך נוצרה המציאות? ולא סתם מציאות, מציאות מפורטת. יש ספל, יש שולחן, יש אני.

וההלכה כולה מתייחסת למציאות הממשית, היא מתייחסת אליי, היא מתייחסת לספל, היא מתייחסת לעולם שבו יש מיקרופון, עולם שבו יש שולחן.

זאת אומרת אחת מהשתיים, או שאנחנו חיים בעולם מדומה, יכול להיות. יכול להיות שברקלי צדק וכל העולם שאנחנו רואים ומכירים זה עולם מדומה, עולם שאנחנו יוצרים בדמיונו, ואנחנו מגיעים לסוליפסיזם מוחלט, או שיש מציאות ואם כן, איך היא נוצרה?

על זה באה להשיב תורת הצמצום. על פי תורת הצמצום אלוקים באינסופיות שלו, גרם לצמצום האלוקות, כך שיווצר חלל שבתוכה נמצאת המציאות. כן יש מציאות, איך היא נוצרה? היא נוצרה על ידי זה שאלוקים צמצם את עצמו, את תחום ההוויה שלו וכך נוצרה המציאות. זאת התשובה הקבלית כפי שאני מציג אותה בצורה גסה שנקראת תורת הצמצום.

רבי נחמן מקבל את תורת הצמצום ואומר, וזה החלל הפנוי היה מוכרח לבריאת העולם, כי בלתי החלל הפנוי לא היה שום מקום לעולם. אבל מיד לאחר מכן אומר רבי נחמן תצורת הצמצם הזאת לא פותרת

שום דבר, היא כוללת בתוכה סתירה פנימית, היא כוללת בתוכה פרדוקס. מה קרה אחרי הצמצום? אם נוצר חלל שאין בו אלוקות, לא פתרנו כלום. כי אז יש מקום שהוא מחוץ לאלוקות. אם האלוקות נשארה שם, חוזרת השאלה, איזה מקום יש למציאות?

כלומר הצמצום לא פותר לי כלום. אומר רבי נחמן, וזה הצמצום של החלל הפנוי, אי אפשר להבין ולהשיג כי אם לעתיד לבוא, כי זה צריך לומר בו שני הפכים, יש ואין. זאת אומרת כשאני אומר צמצום, אני אומר פרדוקס שיש בו שני הפכים, יש פה סתירה שהיא מנוגדת לחוק הבסיסי של הלוגיקה, שדבר לא יכול להיות הוא והיפוכו בעת ובעונה אחת, כי החלל הפנוי הוא על ידי הצמצום, שכביכול צמצם אלוקותו משם ואין שם אלוקות כביכול. כי אם לא כן, אינו פנוי, והכל אינסוף. ואין מקום לבריאת העולם כלל. ובוודאי, אף על פי כן, יש שם גם כן אלוקות, כי בוודאי אין שום דבר בלעדי ייחיותו, ועל כן אי אפשר להשיג כלל בחינת חלל הפנוי עד לעתיד לבוא.

רבי נחמן אומר לנו דבר שחסידות אחרות חולקות עליו, מנסות להסביר את תורת הצמצום, בייחוד תורת חב"ד. אומר רבי נחמן הצמצום לא פתר לנו שום דבר, מה שהוא עשה לנו, הוא הכניס אותנו לחיים עם פרדוקס שבו היש והאין נמצאים במקום אחד.

בעולם המציאותי מה שרבי נחמן קורא לו החלל הפנוי, בחלל הפנוי הזה שנוצר אחרי הצמצום, כי אחרת הכל היה בטל באינסוף האלוקי, אנחנו יכולים להגיד רק דבר אחד, שאלוקים גם נמצא שם וגם לא נמצא שם, ואת זה הרי האדם לא יכול להבין ולהשיג, את זה הוא יכול להבין רק לעתיד לבוא.

זאת אומרת הפרדוקס, לפי רבי נחמן הוא הרבה יותר חריף מהאבסורד לפי קאמי. קאמי יש לו בעיה למשמע את המציאות. לרבי נחמן יש בעיה להבין את המציאות, איך בכלל יש מציאות. קאמי חי באבסורד. רבי נחמן חי בפרדוקס. ותראו מה הוא מעלה מתוך הפרדוקס הזה.

רבי נחמן מתחיל להדגים לנו את הפער הטרגי שבפרדוקס הזה במה שהוא מכנה שאלות מן החלל הפנוי. כל אותן שאלות שמצייקות לתבונה ומייסרות את האדם, עד שהוא צועק צעקה גדולה ומרה, הכיצד זה? ונגזר עליו שהוא יישאר בלי פתרון ובתוך מצוקה.

ואומר רבי נחמן, מי שנופל לתוך השאלות הללו ומגיע בגללן לאפיקורסות, הוא לא יכול להימלט משם לבדו, אלא בדרך אחרת, שרבי נחמן מדבר עליה במקום אחר, זה תורת הצדיק, אני לא רוצה להיכנס אליה.

רבי נחמן מביא כדוגמה לשאלה שעולה מתוך החלל הפנוי, אגדה נפלאה שמצויה במסכת מלאכות בדף כ"ט, שם האגדה מספר לנו שכשמשעה עלה לשמיים לקבל את התורה, הוא ראה את הקב"ה יושב וקושר כתרים לאותיות. אם ראיתם פעם ספר תורה מבפנים, אתם רואים שמעל האותיות יש איזה קוצים כאלה. אז משה רבנו שואל את הקב"ה למה אתה מתעסק בזה? עונה לו אלוהים - אדם אחד יש, שעתיד להיות בסוף כמה דורות, ועקיבא בן יוסף שמו, והוא עתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ, תלים תלים של הלכות. אמר משה, ריבונו של עולם, הראתני תורתו, הראני שכרו. בוא תראה לי, הראית לי כמה גדול רבי עקיבא, תראה לי את שכרו, תראה לי את סופו.

אמר לו חזור לאחוריך. אל תעמוד כאן, תחזור אחורה לממד האנושי שבו אתה נדון לחיות. חזר לאחוריו, ראה ששוקלים בשרו במקולים. אתם יודעים שלפי מה שמסופר בחז"ל, רבי עקיבא מגדולי התנאים נרצח על ידי הרומאים ברצח איום ונורא, מה שהיה נהוג באימפריה הרומית בתקופה מסוימת שסרקו אדם במסרקות של ברזל, פשוט שמו אותו על גלגל עם קוצים, סובבו את הגלגל, עד שנשמתו של אדם פרחה ממנו. וזה מראה לו הקב"ה והוא אומר לו - תסתכל, זה סופו.

אומר משה לאלוהים, זו תורה? וזו שכרה? זה מנהגו של עולם? אתה יכול להסביר לי? אתה עכשיו קושר כתרים כי האיש הזה ילך וידרוש אותם ובסופו של דבר אתה אומר לי שבשרו יסרק במקולים.

רבותי, זאת השאלה שאנחנו שואלים אותה כל יום. אני... ציינתם את הדור שלי, הדור שלי זה דור של ניצולי שואה, השאלה הזאת איפה היה אלוקים, הייתה קיימת הרבה הרבה לפי כן. זאת שאלה שבעצם מחרידה גם את משה רבנו, זו תורה וזו שכרה? צדיק ורע לו? רשע וטוב לו? כך אתה מנהיג את העולם? ומה אלוהים אומר לו, הוא אומר לו - שתוק, מה זה שתוק? אתה יכול להגיד למשה רבנו, אתה לא מסוגל להבין את זה, מה הוא אומר לו "שתוק"? כך עלה במחשבה? מה הוא אומר לו איזו מין תשובה זאת? שואל רבי נחמן.

אומר רבי נחמן, שהשאלה, מה שאלוהים אומר למשה, שהשאלה שלו היא שאלה מהפרדוקס של החלל הפנוי. אומר רבי נחמן, הבריאה הייתה על ידי הדיבור ועל ידי הדיבור נתהוו כל הדברים של הבריאה, והדיבור הוא הגבול של כל הדברים. אתם שומעים פה את ההד של ויטגנשטיין (Wittgenstein) כי הגביל חכמתו באותיות, שאותיות אלו הן גבול לזה ואותיות אלו הן גבול לזה. אבל בחלל הפנוי, שהוא פנוי מכל כביכול, אין שם שום דיבור, ואפילו שכל בלי אותיות כנ"ר.

על כן המבוכות הבאים משם, הם בבחינת שתיקה. מה שאומר אלוהים למשה, הוא אומר לו - אתה בסך הכל אדם, אתה לא תהיה מסוגל להבין את הפרדוקס של ההוויה, של היש שמתקיים יחד עם האין, באופן סימביוטי. את זה אתה לא תוכל להבין. וכשאתה תראה את האין, את ההסתר האלוהי, אתה תצרח צעקה אדירה, אלוהים איפה אתה? ואין לזה תשובה. כי אתה מנסה להבין את הפרדוקס ואין דרך שאתה תבין את הפרדוקס הזה. המציאות שלך, שאתה חי בה, כולה טובלת בתוך פרדוקס.

ויותר מזה, בשעה שקאמי שואל מה פשר המשמעות של המציאות, אבל המציאות קיימת לו כדבר פשוט, אצל רבי נחמן המציאות עצמה כוננה על ידי פרדוקס. אנחנו לא מסוגלים לעולם להבין את המציאות משום שהיא מצויה בתוך עולם הצמצום, משום שהיא מצויה בתוך עולם של הפכים, ולכן השאלה הזאת היא חסרת תוחלת.

והקב"ה אומר למשה רבנו, שתוק. מה פירוש שתוק? שתוק פירושו אל תשאל שאלות. השאלות שלך הם עלי ידי דיבורים, הדברים הם לא המציאות ובתוך המציאות יש דברים שהם לא דברים.

ויתרה מזו, אם משה היה מקבל תשובה לשאלה הזאת, והיה מבין את הפתרון של הפרדוקס, הוא היה כלה בתוך האינסוף האלוקי. כי כל קיומך נובע מזה שיש עולם פנוי, חלל פנוי, שאלוהים גם נמצא בו וגם לא נמצא בו.

איך פותר נחמן את הבעיה. לכאורה הוא היה יכול להישאר פה ולהגיד מה לעשות, הכל פרדוקס. כמו שאומר קאמי, הכל אבסורד. הפתרון של רבי נחמן הוא מדהים. הוא אומר - אף על פי שאתה לא יכול להבין את העולם בכוח השכל שלך, ואתה לא יכול לקיים קשר עם המציאות ולמצוא בה פשר בעל משמעות טוטאלית, על ידי הדברים והמילים, אתה יכול לעשות את זה, אתה יכול להשיג איזושהי השגה במציאות, כשאתה עולה לרמת האומנות. עוזב את המחשבה ותתחיל להיות אומן.

האומנות שרבי נחמן מדבר עליה בדרך כלל היא השירה והניגון. לפעמים מצטרף לכך הריקוד, וכשרבי נחמן התחיל לספר מעשיות, בשלב האחרון של חייו, הוא כולל באומנות גם את הספרות. אם האדם רוצה איזושהו קשר עם המציאות, הוא לא יכול לעשות את זה באמצעות השכל. הוא לא יכול לעשות את זה באמצעות הדיבור הפרוזאי, הוא יכול לעשות את זה רק על ידי הניגון, על ידי ראיית העולם בצורה שהאומן רואה אותה.

עכשיו, החשיבות של הניגון זה לא חידוש של רבי נחמן. אלישע אומר "ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן, ותהיי עליו יד השם". הנבואה נולדת אחרי ניגון. אבל רבי נחמן מרחיק לכת והוא קובע שהניגון הוא לא רק תנאי לנבואה אלא בסיס להכרת המציאות. וכאן אני רוצה להקריא לכם קטע, שלמזלו של רבי נחמן הוא כמעט... מי קורא את רבי נחמן, יכול להיות שהיו שורפים אותו.

כי דע, כך הוא אומר, שכל חכמה וחכמה שבעולם יש לה זמר וניגון מיוחד. שזה הזמר מיוחד לחכמה זו ומזה הזמר נמשכת החכמה הזאת. שכל שכל וחכמה יש לו זכר וניגון ואפילו חכמת האפיקורסיות יש לה ניגון וזמר המיוחד לחכמה האפיקורסית. כל העולם הוא תווים בתוך קומפוזיציה וגם לאפיקורסיות יש זמר, יש לה ניגון. נמצא כל חכמה וחכמה לפי בחינתה ומדרגתה, כן יש לה זמר וניגון השייך ומיוחד אליו.

רבי נחמן הולך ממשיך ומפתח את תורת המגע עם המציאות על ידי ניגון, והוא אומר, שזה גם חידוש אדיר, איך תראה אחרית הימים? מה יקרה באחרית הימים? באחרית הימים העולם ישמע את הניגון האולטימטיבי שכולל בתוכו את כל הזמר והזמר שיש בכל דבר ודבר, שיש בכל חכמה וחכמה, בכל דבר, אפילו אפיקורסיות. הכל יתכנס לתוך המנגינה הסופית הזאת וזה יהיה בואו של המשיח.

תראו, אני לא יכול בהרצאה הזאת לפתח את תורת הניגון ואת תורת האומנות של רבי נחמן, ואני ניסיתי פעם להסביר את זה, זה לקח לי כמה וכמה פגישות ואני לא בטוח שהצלחתי. אבל אני רוצה לפתוח לכם חרך שאתם תבינו מה פירוש שבכל דבר ודבר יש ניגון.

כל אחד ואחד מאיתנו, כל אחד שנמצא כאן, שמע ולו פעם אחת בחייו את המציאות כשירה. המציאות שרה לנו בהיפתח כותר של פרח, בפכפוף המים של הנחל, בשחר העולה קמעה קמעה, בזהרורי השמש

השוקעת, באוושת העלים, בדממת המדבר, בקולות מים רבים אדירים משברי ים, בצחוק של ילד, בדמיון של תינוק, בעולל שיונק משדי אמו, באהבת נעורים ראשונה, ברדת השלג הראשון, בפסגת ההר, ובעבתנות של הגבעה, בתאום רבא ובציוץ הציפורים.

כל אחד ואחד מאיתנו היה לו מומנט כזה שהוא ראה בו שירה. אלה דברים של יום יום שהחיים מזמנים לנו. אנחנו לא שומעים את השירה הזאת, משום שאנחנו רצים במרוץ החיים שלנו שמחריש את האוזניים שלנו. אנחנו לא מסוגלים לשמוע את השירה של המציאות. אבל המציאות שרה.

אין שום דרך בעולם, אם תיקחו את כל הפיזיקאים, ואת כל הבוטניקאים ואת כל המדענים יחד, הם לא יוכלו להכיל כותר של פרח נפתח. אין דרך בעולם. תיקחו את כל הסופרים ואת כל המשוררים ואת כל האומנים, הם יוכלו לכתוב על האהבה, הם לא יוכלו לכתוב אהבה.

הדברים הכי פשוטים בחיים שלנו הם שירה, הם לא ניתנים לכיול בתוך הדברים. זה המבוא הראשון לתורת הניגון של רבי נחמן. עם זה אני מתחיל את הפתיחה הראשונה, את ההדגמה הראשונה של העולם כשירה.

הואיל וכך מגיע רבי נחמן למסקנה שהיא הפוכה מתפיסת הייאוש של קאמי או של הפילוסופיה של הייאוש, הואיל והמגע שלנו עם הפרדוקס של המציאות יכול להתקיים רק באמצעות הניגון והניגון עולה רק מתוך שמחה, והוא יוצר שמחה מתוכו הוא בהיזון חוזר, הרי שהשמחה היא יסוד מוסד בהוויה שלנו. בניגוד גמור לקאמי, הייאוש לא פותר כלום, להפך, אדם חייב להיות שמח. גם כאן רבותי הדברים לא פשוטים, אני רק נותן לכם את הפסיקים. איך מייצרים שמחה, מה זה השמחה של רבי נחמן? לשתות בקבוק וודקה?

רבי נחמן פתח את הסיפור ה-13 שלו, זה סיפור נפלא, הסיפור "מעשה בשבעה קבצנים". על זה כתבו גם אנשי ספרות, אתם יכולים לקרוא את זה כספרות, זה מדהים. רבי נחמן יש לו קובץ של מעשיות. הקובץ הזה מתחיל במילים "אספר לכם כיצד היו שמחים".

כל המעשיות האלה באות ללמד אותנו כיצד אדם מגיע לשמחה. אז אנחנו הגענו, גם אצל רבי נחמן, לעמוד בפני פרדוקס נורא, אבל בניגוד לפילוסופיה של הייאוש הוא מחייב אותנו לברוח מהייאוש, הוא רואה

ביאוש בן-ברית של השטן. הוא מצווה עלינו לשמוח, כי מתוך השמחה יעלה הניגון ומתוך הניגון נוכל להיות במצב של איזשהו איחוד עם מציאות משמעותית.

רבי נחמן, הנה לכם בעיה של עמידה מול פרדוקס אצל אדם שהיה אחד מגדולי האדמו"רים, מה שאתם קוראים היום, אולטרה אורתודוקס והוא שולל, שולל לחלוטין, את היאוש הזה של קאמי. כי אחרי שאתם גומרים את קאמי, אתם באמת צריכים כוסית, יותר מכוסית.

אני רוצה לסיים רבותיי בגמרא, כי בכל אלף הנשמות שמתרוצצות בתוכי ובתוך הסכיזופרניה הרוחנית שאני שרוי בה, יחד עם כמה חברים, שחלקם לדאבוני כבר לא קיים, אני אשאף תמיד אל יסוד היסודות שלי והיא הגמרא.

אני רוצה לספר לכם דבר חז"ל ולסיים בהנבת משמעותו. חז"ל מלמדים אותנו במסכת שבת, אמר רבא, בשעה שמכניסים אדם לדין, אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורבייה? צפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר?

זאת אומרת בשעה שמכניסים אדם לדין, עוד לפני שדנים אותו, ממינים אותו, מנסים להבין את ההווה שלו. וההווה שלו נקבעת על פי התבחינים האלה. והפרשנים שואלים כולם, למה לא שואלים אותו שאלות כאלה ושאלות אחרות? והתשובה היא שבכל שאלה ושאלה שיש כאן, יש משום סממן של ההווה של אותו אדם. איזה צורת אדם יש לו? כיצד צלם האלוקי משתקף בתוכו?

אני רוצה לעמוד על דבר אחד, שכל המפרשים עומדים עליו. שואלים אותו בין היתר, ציפית לישועה? אין בשום מקום בתורה, בתנ"ך, בחז"ל, בספרות ההלכה, מקום שאדם, מקור שבו אדם מצווה לצפות לישועה. אני רוצה להגיד לכם, שאחרי שקראתם את קאמי, אחרי שאתם קוראים את הפילוסופיה של האבסורד אתם מבינים מה זה ציפית לישועה. האם אתה, אחרי שעמדת מול כל האבסורדים, הגעת לייאוש מוחלט או שמא על אף הכל ואחרי הכל ציפית לישועה.

ושימו לב ללשון, ישועה איננה גאולה. כי גאולה מניחה גואל ונגאל. הישועה לא באה מתוך היש, כי היש זה לא ישועה, הישועה היא דבר שבא אחרי סוף כל הסופים, כשכל התפילות של האדם נתקלות בשמיים של עופרת, כשהם לא מחזירים לו אפילו הד קלוש, כשכל העולם מתנהג בניגוד לכל היגיון, בניגוד לכל מוסר, בניגוד לכל מציאות אלוהית. אחרי כל זה, בכל זאת יש ישועה.

ואומרים לאדם, שואלים אותו, "האם ציפית לזה?" לא "האם קיווית לזה?" אפשר אולי לקוות לישועה הזאת. האם ציפית לזה? ציפית פרושו של דבר שאתה יודע שזה יבוא, אתה בטוח שזה יבוא. זאת רק שאלה של זמן, אתה מצפה שזה יגיע. האם ציפית לישועה?

וכדי שהדבר לא יהיה כל כך אבסטרקטי אני רוצה לגמור באדם שקראו לו הירש גליק, מישוהו מכם יודע מי זה? אני שואל את השאלה הזאת ולדאבוני כמעט כל שנה באוניברסיטה הייתי מחפש את ההזדמנות לשאול את השאלה הזאת. אולי פעם אחת היה מישוהו שידע מי זה.

אז אני אספר לכם מי זה הרש גליק. הרש גליק לא היה אדם דתי, והוא נרצח בגיל 24 על ידי הנאצים. הוא נולד למשפחה מרודה, שלא הייתה בה פרנסה, לא היה בה כלום. בגיל 13 הוא נאלץ לצאת לעבוד למחייתו, ואז הוא התחיל לכתוב שירים וכתב שירים בוויילנה שבליטא, בעיתון שנקרא יונגולט. הוא כתב ביידיש, אנחנו לא יודעים מספיק מה הוא היה, אם הוא היה ניאו-מרקסיסט או בונדיסט, כדרך היידישיסטים בימים ההם. או שהוא היה משהו אחר. אין לנו שום סימן לכך שהוא היה ציוני ובוודאי שהוא לא היה דתי. ככל הנראה. אולי מסורתי. אינני יודע.

הוא נרצח בגיל 24 על ידי הנאצים. בגיל 23 כנראה סמוך לרציחתו וזה היה בשלהי הקיץ, כפי שאנחנו נמצאים היום, אנחנו לא יודעים את התאריך, אנחנו יודעים אבל את הזמן שבו הוא נרצח. הוא כתב בתוך המחנה את השיר שלימים יקרא שיר הפרטיזנים. והשיר הזה מראה לכם מה זה "ציפית לישועה".

אל נא תאמר: "הנה דרפי האחרונה, את אור היום הסתירו שמי העננה!" זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

עמוד השחר על יומנו אור זהל. עם הצורך יחלף תמולנו כמו צל. אך אם תלילה יאחר לבוא האור כמו סיקמה יהא השיר מדור לדור.

אני נוהג לקרוא את השיר הזה ביידיש, בשפה המקורית שהוא כתב את זה. לא קראתי לכם את כל השיר. זה שיר בין ארבעה בתים, שכתב אותו בחור צעיר, שלא למד באוניברסיטה, לא קרא ולא שנה את קאמי, לא הייתה לו הזדמנות לקרוא את דוסטויבסקי, את טולסטוי. אבל דבר אחד הוא ידע, שצריך לצפות לישועה. אין לו שום ספק שיום זה נכספנו לו עוד יעל ויבוא.

כשהוא אומר, כשהוא מדבר על האור שנסתר, הוא לא אומר אך אם חלילה לא יבוא האור או לא יעלה האור, אך אם חלילה יאחר לבוא האור, כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור. ואת זה הוא כותב בתוך המחנה שיביא בסוף היום לרציחתו.

זה נקרא ציפית לישועה. זהו ההפך מהיאווש, זאת האומנות שעומדת לאדם, גם בשעה שהכל נסגר מסביב, כשהוא נמצא, כמו שהירש גליק כותב, בין קירות נופלים. התרגום של שלונסקי לשיר הזה הוא נפלא, הו בסך הכל בן ארבעה בתים. לדאבוני מי יודע מי זה הירש גליק, מי מכיר את השיר הזה? השיר הזה הוא מהמהויות היסודיות ביותר של האדם היהודי.

אם הירש גליק נשאל את השאלה ציפית לישועה? הוא היה עונה בקלות "כן". יש לי עדות על כך. אם אני אשאל את השאלה הזאת, אני לא יודע אם אני אוכל להשיב "כן".

מה שאני רוצה להגיד לכם, שבסוף כל הסופים, אני מסכים עם קאמי ואני מסכים עם רבי נחמן, שהמציאות היא לא מובנת, שאנחנו חגבים, שאנחנו טרלואידים. אבל הטעות הגדולה שלנו היא שאנחנו מחפשים תמיד איזשהו בסיס גדול רציונאלי שעל פיו אנחנו ננהג. והאמת והמוסר והאנושיות והמשמעות של הכל, לא נמצאת בתיאוריות הגדולות.

אני לא צריך להיות פילוסוף כדי לדעת שזה לא הוגן לגנוב ממך כסף, לאנוס אותך, לרצוח אותך, לרמות אותך. אני לא צריך להיות פילוסוף גדול. אני בסך הכל צריך להיות יהודי פשוט. אדם פשוט.

לא מהפילוסופיות הגדולות אנחנו נקום, ולא מתוכם נחיה. אלא מתוך הדברים הקטנים, התורות הקטנות, הדברים הפשוטים, שהם כל כך מובנים לנו. ואנחנו באיזשהו שלב, נלכדים בשיגעון של התבונה ומנסים להוכיח אותה. אי אפשר להוכיח אותה והם לא חצובים בשום מקום.

כל מה שאדם צריך ויכול לעשות, זה לא לרוץ לפני חברו, ולא להישאר אחריו. אלא ללכת איתו יד ביד. כשאנשים הולכים יד ביד, כשאנשים נוגעים זה בזה, כשאנשים חיים זה עם זה, שמה נולדת המשמעות.

אתם יכולים לקחת את כל הספריה בפקולטה לפילוסופיה, לא תמצאו בה גרגר אחד של משמעות, כי לא הפילוסופיה מולידה אותה אלא הדברים הקטנים כפי שאמרתי.

אמר לי, מי שהזמין אותי להרצאה, הבן של יפה חיים, אמר לי - חיים, שאתם מבקשים לדעת מהו הלקח, מהו המסר שאנחנו כדור לניצולי שואה יכולים להעביר אליכם, לדור שאחרינו. אני יכול להגיד לכם דבר אחד, המסר הגדול הוא כל כך קטן, מה שאני יכול לומר לכם.

אני גדלתי בתקופה שבה היו וודאיות גדולות. הכל היה וודאי, הכל היה כל כך ברור כשמש בצהריים. ואז הגיעו שנות ה-60 המופלאות, והתחילו להרוס את האמיתות הגדולות האלה. אלא שהם לא הצמיחו שום דבר, האנשים שמרדו בשנות ה-60 הפכו להיות בורגנים מיד אחר כך והתחילו לעשות כסף. אצלנו בדור שלנו, חל שבר נוסף. בשנת 67 כאילו נפתחו השמיים והעולם נעשה אומר שירה, כאילו אלוקים חיך אלינו.

אני זוכר טוב את הימים האלה, אבל אני זוכר גם טוב מה שבא אחר כך. אחר כך התחלנו לדבר כמו שאנחנו מדברים היום, התחלנו להגיד כה אמר, התחלנו לדעת את הפשר של כל דבר ודבר, בעטנו ברמב"ם והתחלנו להבין איך מביאים את המשיח, כל אחד ידע איך להביא את המשיח על פי דרכו. ודיברנו על זה שאנחנו המעצמה החמישית או השישית, אלוהים יודע מה, והכל פה למעשה גן עדן, כמו שאנחנו מדברים היום. בדיוק אותם הדיבורים.

ואז בא 73. בא 73 והכל נהרס. וזה היה שבר נורא. אבל היה משהו בשבר הזה, הוא החזיר אותנו אל המציאות, הוא החזיר אותנו אל הענווה, הוא החזיר אותנו אל ההכרה שהאדם הוא קטן, שהוא לא יכול לייצר משמעויות גדולות שבשמם הוא כופה אחרים. כל מה שהוא יכול לעשות זה לחיות את חייו הצנועים, הקטנים, ביושר וכיבוד הזולת. כי זה כל האדם.

ואם אתם שומעים היום את הדוברים גבוהה גבוהה, אני כבר מזמן לא שומע חדשות, אבל אני שומע אותם מדברים בעל כורחי. הם שוב מתחילים לדבר על האמיתות הגדולות, כאילו יש איזושהי גאולה בימין או בשמאל, כאילו שהנה הוכח שתאצ'ריזם קפיטליסטי הוא המפתח לגאולה הכלכלית.

אל תאמינו לזה, אל תקנו את זה. תבחנו את זה, תראו שזה ריק, תראו שזו תפיסת עולם, כן. שאנשים מאמינים בה, כן, שהיא לגיטימית בפוליטיקה, כן. אבל אל תאמינו בזה כפתרון. את הפתרון, את המשמעות, תחפשו במקומות שאני אמרתי לכם.

ואני אפנה אתכם לעוד ספר דק קטן, ויקטור פרנקל. הוא היה נוירולוג שעבר את השואה וכתב... למעשה המציא שיטה בפסיכיאטריה, שנקראת לוגותרפיה, שהיא כוללת איזה שמונה תשעה כרכים, והוא כתב ספר "האדם מחפש משמעות". הוא היה צאצא של הנודע ביהודה, אחד מגדולי הפוסקים שלנו, היה אתאיסט גמור.

הוא היה בשואה, הייתה לו הזדמנות לברוח והוא לא ברח. הוא נשאר עם האנשים שם. הוא עבר אותה, ואחרי שהוא עבר אותה הוא כתב את הספר "האדם מחפש משמעות". את הספר הזה תקראו אחרי קאמי, זה יגאל אתכם, לא תצטרכו אחרי זה את אותה כוסית.

ואני רוצה לגמור במשהו הומוריסטי. מספרים, וזה סיפור יהודי, כל-כך אופייני וכל כך משכיל. בדיחה יהודית. עוד מעט יבואו הימים הנוראים, ואנחנו נגיד אדם יסודו מעפר וסופו לעפר. ומה זה אדם הוא כחלום יעוף.

והנה עמד חסיד ליד ליטאי ושמע את הליטאי בוכה כשהוא אומר אדם יסודו מעפר וסופו לעפר. הוא דפק לו על הכתף ואמר לו - תגיד לי, מה אתה בוכה? אם יסודך היה בזהב, וסופך היה בעפר, היה לך מה לבכות. אבל יסודך בעפר וסופך בעפר ובאמצע אתה טועם קצת יין, אתה אוכל קצת הרינג, מה אתה בוכה?

שימו לב כמה יש בדיחה הזאת, בסיפור הזה. שימו לב כמה חכמה יש בדבר הזה.

זה המסר היחיד שאני יכול להגיד לכם.

אני לא איש של דברים גדולים.

תודה.

(סוף)